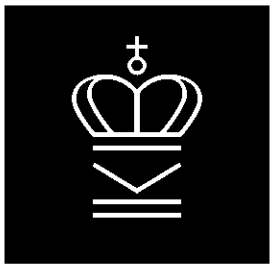

Digitaliseret af / Digitised by

DET KONGELIGE BIBLIOTEK

THE ROYAL LIBRARY

København / Copenhagen

For oplysninger om ophavsret og brugerrettigheder, se venligst www.kb.dk

For information on copyright and user rights, please consult www.kb.dk

Ved Vestfronten

Marts 1918

Af
Jes Sarup,
Hadersley

„Modersmaalet's" Trykkeri, Hadersley.

VERDENSKRIGEN 1914-18

8°

DET KONGELIGE BIBLIOTEK

130019373712

0593

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Minder fra Verdenskrigen

Ved Vestfronten

Marts 1918

Af
Jes Sarup,
Haderslev

„Modersmaalet's" Trykkeri, Haderslev

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Fra flere Sider har jeg modtaget Opfordringer til at lade mine Artikler i „Modersmaalet" = „Dannevirke" fra min Rejse til Vestfronten i Marts 1918 udkomme i Bogform. Naar dette derfor sker, er det i Haab om, at Bogen maa finde velvillig Modtagelse.

Hadersleb, i November 1921.

Jes Sarup.

Budskabet om den faldne Ven kom.

Da jeg den 30. November 1917 modtog telegrafisk Meddelelse om, at Landbrugskandidat Mikael Steffensen var falden den 29. November, fremkaldte det en Sorg i vort Hjem, som om en af vore allernærmeste var kaldt bort, og jeg havde allerede da det Ønske, at Mikaels Lig maatte komme hjem, maatte faa Lov til at hvile i det Land, som han havde elsket saa højt, som han havde kunnet, og nu ogsaa havde ofret alt for. Kort efter fik jeg Forbindelse med Mikaels Forlovede, Frøken Anne Jensen fra Rejsby, og vi mødtes da i Ønsket om at faa Liget hjem, saa vi kunde faa Lov til at frede om vor kære Vens Grav.

I Vintermaanederne kunde Hjemtransporten daarlig lade sig gøre. Men da Foraaret nærmede sig, blev de indledende Skridt foretaget, og det formede sig saa-

ledes, at jeg kunde selv faa Lov til at hente Liget hjem, noget, jeg til at begynde med slet ikke havde regnet med, da det var meget vanskeligt at faa Tilladelse til at komme ud til Fronten, særlig selvfølgelig for os Danske. Imidlertid meddelte man mig paa et Militærbureau underhaanden, at man nok kunde faa en saadan Tilladelse, naar det gjaldt at hente Liget af en nærstaaende hjem.

Rejsen tiltrædes.

Det fornødne Pas blev skaffet til Veje, og jeg blev vakcineret, som det krævedes for at kunne faa Lov til at komme til Fronten.

Den 10. Marts startedes Rejsen, en meget besværlig Rejse, der da heller ikke var uden Fare. Men trods alt vilde jeg nødig have undværet denne Tur, der i mange Henseender blev overordentlig interessant. Den Gang maatte der ikke skrives noget om slige Rejser, og fremfor alt var vi jo underkastede en streng Censur, hvorfor jeg lod Materialet ligge til senere.

Efter omtrent 2 Døgns uafbrudt Rejse naaede jeg den belgiske Grænse. Indtil da havde jeg kun mærket lidt til Krigen, ikke stort mere, end vi mærkede til den herhjemme. Der rejste selvfølgelig mange Soldater med Togene i Tyskland, men der var jo dog ogsaa Civilister med. I D-Toget, som kunde benyttes fra Hamborg til Køln, kunde man endogsaa spise baade

godt og billigt i Spisevognen, bedre og billigere end man fik det i Hotellerne og Restaurationer i Hamborg. Det gjaldt jo om at bevare Skinnet udad til saa længe som muligt. Der rejste jo altid en Del Udlændinge gennem Tyskland, og de maatte for alt i Verden ikke ane den Nød, som herskede overalt i det tyske Rige, og som jo ogsaa mærkedes godt nok herhjemme, selv om vi langt fra lærte den at kende i en saadan Skikkelse, som den kunde møde os i en By som Hamborg eller i Industriegnene.

Brød- og Klædespørgsmaalet drøftedes meget mere blandt de Medrejsende end den foreliggende Krigssituation; man fattede ikke mere saa absolut Tillid til Sejrsmeldingerne fra det store Hovedkvarter. Der var jo ogsaa da allerede indtraadt en ganske betydelig Krigstræthed inden for det tyske Folks store Masser. Man ventede vel den Gang ikke nogen stor afgørende Sejr, selv om et Nederlag endnu laa uden for Mulighedens Grænse. Madspørgsmaalet optog først og fremmest Sindene, og da al Elendighed stammede fra Krigen, saa ønskede man nu bare dens Afslutning saa snart som muligt; for at de gamle gode Tider kunde komme igen.

Gennem det hærgede Belgien.

Da jeg kom ind i Belgien, da først mærkede jeg for Alvor lidt af Krigens Rædsler. Rejseselskabet var her et andet. De fleste Passagerer var Soldater, Civilister traf man kun ganske enkelte af. Samtalestoffet var nu ogsaa et helt andet. Nu fortaltes der mest om Oplevelser der ude fra Skyttegravene. De baade i Kupeer og paa Jernbanestationer opslaaede Plakater: „Vær forsigtig med Dine Udtalelser, pas paa for Spionerne!" dem var der øjensynlig ingen, der brød sig om.

Man lagde ikke Fingrene imellem, naar Talen faldt paa Officererne. I det hele mærkedes en voldsom Bitterhed mod dem. Der blev fortalt de mest haarrejsende Historier om dem, og Soldaterne troede dem, det var det betegnende. Ikke en prøvede paa at tage dem i Forsvar eller blot komme med en tvivlende Bemærk-

ning, selv ikke tilstedeværende Underoffi-cerer og Sergenter.

Snart saa man derude i Landskabet de første sammenskudte Huse. Vi nærmede os Louvain, den By, som havde naaet den sørgeligste Navnkundighed fra Tyskernes Fremfærd i 1914. Jeg var spændt paa, om man kunde se noget fra Toget. Aah jo, der var tilstrækkeligt at se, hele Gader var raserede. Selvfølgelig var alt ryddet pænt til Side nu. Tyskerne, som raadede i Belgien, skulde nok sørge for, at der kom Orden i Tingene igen, og at i alt Fald de værste Spor slettedes. Hvad jeg ikke selv blev vaer, det skulde Soldaterne nok gøre mig opmærksom paa. De mærkede, jeg var ny paa Egnen og interesseret i Forholdene.

Jeg havde besøgt Belgien i 1913 og glædet mig over de gamle belgiske Byers Elønhed, nu saa jeg Landet igen efter 5 Aars Forløb. Men man saa ingen af de pæne, velklædte og høflige Konduktører, som jeg mindedes fra min første Tur. Konduktørerne var Tyskere. Krigen havde ogsaa givet dem et mere lurvet Udseende, end de havde haft tidligere, skønt Jernbanekonduktørerne ogsaa i det Tyskland, som man havde kendt før Krigen, hvor der herskede Orden overalt, og Togene

var rene og pæne, var usædvanligt snavsede og ofte ogsaa lurvede i deres Paaklædning.

Paa Jernbanestationerne saas kun tyske Jernbaneuniformer, og den kendte røde Hue, som de tyske Stationsforstandere bærer, luede frem overalt. Ja, man havde sat Kloen godt fast i Landet, og at de var de eneste Herrer og selve Befolkningen døjede rene Slavekaar, det skulde jeg senere faa at se med egne Øjne!

I Brysel havde jeg et flere Timers Ophold fra om Morgenen til henimod Middag. Det benyttede jeg til at se mig omkring i Byen. Af Ødelæggelser saa jeg ikke mange her. Men som det myldrede af Soldater her! Der var næppe en Civilist at se paa Gaderne for hver 10 Soldater, syntes jeg. De marcherede gennem Gaderne, og de drev omkring eller spadserede i Boulevarderne eller de skønne Anlæg. Jeg hørte senere ude ved Fronten, at man regnede med, at der gemte sig ca. 6000 tyske Soldater som Flygtninge i Brysel.

I Butikkerne laa Vinduerne fulde af Varer, men allerede da til utrolige Priser. Et Par Damestøvler, fineste Pariser-Mode, kostede 160—200 Frc.

Slagterbutikkerne viste hele Bjerge af Kød og Pølser, men Priserne var høje, syntes jeg. Det var Fødevarer fra Amerika, som jo skulde komme Belgierne til gode.

Om Eftermiddagen rejste jeg videre til Gent. Strengt taget gik min Vej ikke over denne By, men jeg længtes efter at se denne vidunderlige gamle By med de utallige, gamle dejlige Bygninger igen. Da jeg sidst saa Gent, husede Byen en Verdensudstilling og var derfor festsmykket saa ødselt med levende Blomster og Palmer, som man kun venter det i Feernes Lande, men smagfuldt, som kun et Kulturfolk forstod at pynte til Fest.

Da jeg nu hen paa Eftermiddagen naaede Gent, var det med en vis Lettelse, at Øjet ikke straks mødte Ødelæggelsen. Byen lod til at være skaanet, thi jeg saa heller ikke senere større Ødelæggelser i Byen. Jeg kendte den kønne By igen, dog, hvor var alt forandret. For 5 Aar siden var der Liv og Fest i Byen, og Festen viste sig jo ikke blot i Byens fine Festskrud, der genspejlede sig paa alle Ansigter, naar man gik gennem Byen eller Udstillingerne. Indbyggerne var stolte af deres Udstilling, og med Rette!

Nu var der en underlig Stilhed over den gamle By. Den laa ikke paa den militære Rute den Gang, og var derfor nogenlunde befriet for Soldater, der var vist kun netop saa mange, som krævedes for at sætte Ejendomsstemplet paa Byen og opretholde tysk Tugt og tysk Orden.

Jeg styrede mine Skridt mod en Restaurant for at spise til Middag. Man havde intet, svaredes der, uden for de normale Spisetider, mellem Kl. 6 og 7 kunde jeg faa stegte Kartofler og Spejlæg.

Der fortaltes mig i 1913, at Gent var en stille By, trods den store Tekstilindustri, som drives i Byen. Der skulde være over 1000 Fabrikker i Byen og alene 50.000 Vævestole. Nu mærkede jeg Stilheden, men den virkede som Kirkegaardens. Fabrikkerne har vel nok været lukkede og Maskinerne været sendt til Tyskland. Jeg saa senere en stor Vævefabrik blive afmonteret, alle Maskiner skulde sendes til Tyskland. Tyskerne var jo Sejrherrerne, og „vae victis"! Hvad dette frygtelige Ord rummer i sig, har Belgierne faaet Beviser nok for. Det var kun saa lidt, jeg saa, men nok til at sende en Tak til Himlen, at mit Folk var blevet fri for Krigens værste Rædsler.

I Farezonen.

Om Aftenen gik Rejsen videre. Nu var der kun et kort Stykke tilbage ned til Halluin, som jeg skulde naa samme Nat. Denne sidste Strækning maatte Togene kun køre om Natten af Hensyn til Faren for Flyverne; vi kom nu ind i selve Farezonen. At jeg nærmede mig Fronten, det mærkedes paa mange Maader. Passagererne var nu ene Soldater, Kupeerne usædvanligt snavsede og medtagne, Vinduesruderne til Dels slaaede i Stykker, saa den kolde Natteluft havde uhindret Adgang. Lys maatte der ikke være i Kupeerne, men Øjnene vænnede sig til Mørket, saa man alligevel kunde orientere sig derinde. Til Gengæld var Raketterne derude i Horisonten saa meget tydeligere. De steg og sænkede sig, røde, gule, blaa, det var Flyversignaler, fortalte Soldaterne mig, eller Signalet til Kanonerne, som laa længere

tilbage bag Frontlinjens Skyttegrave. Soldaterne var til Dels paa Tilbagerejse fra en Orlov i Hjemmet, til Dels havde de været en lille Afstikker til Brysſel eller en anden belgiſk By for at beſøge Kendinge. Samtalen gik jævnt og ret ſtilfærdig, maaſke lagde min Nærværelſe ſom Civiliſt en Dæmper paa dem. Deres aabenmundede Udtalelſer paavirkedes imidlertid ikke paa nogen Maade. Et Par Soldater, ſom havde været i Brysſel, fortalte, at nogle Jernbanevogne, ſom havde ſtaaet paa et Sideſpor, ved et Uheld ved Rangeringen var bleven maſede, og Vognenes Indhold laa ſtrøet paa Pladſen. De havde hovedſagelig indeholdt koſtbart Bohave, Billeder og Kunſtgenſtande. Dette var jo ikke noget ſærlig paafaldende i diſſe Tider. Men hvad der virkede overraſkende paa mig var, at det øjeblikkeligt blev ſlaaet faſt, at det var ſelvfølgeligt noget, ſom Officererne havde „reddet“ og nu ſendte hjem. Jeg ved ikke, om man havde noget ſom helſt Bevis for den Slags ſvære Beſkyldninger, ſærlig mod Officererne. Men Kendsgerning var, at ikke en tog Officererne i Forſvar mod ſlige Angreb, eller endog blot fremſatte den mindſte Antydning om Tvivl.

Som eneste Civilist blandt Soldaterne vakte jeg selvfølgelig en Del Opmærksomhed, og det varede ikke længe, inden jeg kom i Samtale med de nærmest siddende. Mørkt var der jo derinde, men af og til lyste en eller anden Soldat op med sin Lommelampe, eller en Tændstik, fra en Pibe, som tændtes, gav et kort, blafrende Lys. Mørket var tættere bagefter, men Samtalen gik videre.

Jeg var rejst hjemmefra med en naiv Forestilling om, at man, hvis der ikke skulde findes Rum i Hoteller eller Gæstgivergaarde i Nærheden, saa kunde man vel henvende sig til „Røde Kors", som vel ogsaa tog sig af tilfældige Vejfarende. Vi kendte jo kun Krigen fra Aviser og Breve. Jeg fortalte Soldaterne om Hensigten med min Rejse og dennes Maal, og spurgte om, hvordan jeg vel nu skulde naa frem til Halluin, da man havde meddelt mig, at Toget kun gik til Menin, den belgiske Grænseby ved den fransk-belgiske Grænse. Der var ikke andet for, udtalte Soldaterne, end at gaa Resten af Vejen til Fods.

Dette var utænkeligt for mig. Nu havde jeg rejst næsten uafbrudt i mere end 2 Døgn og ikke faaet anden Søvn,

end den man kan faa i et overfyldt Jernbanetog, naar Trætheden overfalder en i nogle faa Minutter. Jeg vilde foretrække at søge hen til et af Byens Hoteller og blive der om Natten og saa gaa videre den følgende Morgen.

Det var jo mørkt, saa jeg kunde ikke se det Smil, som mine naive Bemærkninger har fremkaldt. Men jeg hørte det i Svaret. Hotelværelser maatte jeg ikke regne med, jeg kunde ikke blive i Menin, men maatte videre. Men, tilføjede Soldaten trøstende, jeg skal samme Vej, saa jeg skal nok hjælpe Dem og bære Kofferten for Dem.

Da vi ved 1-Tiden naaede Menin, holdt Toget midt i en Ruindynge, hvor Maanens klare Skin var det eneste Lys til at lede os paa Vej. Da først saa jeg, hvordan en By ser ud, naar Krigen har raset hen over den i aarevis.

Soldaten førte mig langs med Skinnerne ind efter Byens Gader. Der, hvor vi gjorde Holdt, havde Stationen været, nu var denne ligesom hele den tilstødende Gades Bygninger en eneste stor Ruinhob, og dette Syn gentog sig hele Byen igennem.

En Billetkontrol var der slet ikke Tale om. Jeg har formodentlig ogsaa været den eneste Rejsende med Billet.

Af hele Byen, der før Krigen havde talt omtrent 15,000 Indbyggere, en By altsaa omtrent som Hadersleb, var de to Trediedele af Husene skudt sammen.

I Halluin.

Efter en lille halv Times Gang naaede vi den belgiske Grænse. Vi maatte over en Bro, som forbinder Menin med den franske Grænseby Halluin, en By, lidt mindre end Menin. En Soldat stod Vagt ved Broen, men vi kom uantastede over Broen, formodentligt fordi jeg var i Følgeskab med en Soldat. Kort efter naaede vi „Ortskommandanturen", hvor jeg skulde melde mig ved min Ankomst, som den modtagne Instruktion lød paa.

Klokken var bleven henad 2, og det var derfor ret naturligt, at en Forstyrrelse paa den Tid af Natten ikke var saa velset af den vagthavende Skriver.

Jeg bad om at faa anvist et Kvarter, men søvndrukken, som han var, havde han ikke synderlig stor Lyst hertil. Først da jeg bad om, saa eventuelt at blive der i Vagtlokalet hos ham til næste Morgen, da jeg umulig kunde holde ud at gaa omkring paa Gaden, saa træt og ud-

aſet, ſom jeg var, da først bekvemmede han ſig til at søge en Liſte frem.

Vi fik opgivet et bestemt Nummer i en nærmere betegnet Gade, hvor han formodede, der vilde være Husrum for mig. Saa traskede vi afsted for at finde Kvarteret, ſom ikke voldte os Vanskeligheder. Derimod mødte vi i det betegnede Hus Vanskeligheder, ſom vi ikke havde været forberedte paa. Huſet var nemlig et Nonnekloſter. Da vi kom ind i en lang Korridor, viſte Dørenes Plader, at Værelſernes Indehavere var Nonner. Vi havde ikke Mod til at trænge ind til dem paa denne Tid af Døgnet og vendte derfor om igen og gik tilbage til Ortskommandanturen.

Om han ikke havde opgivet os et fejlt Nummer, da det var et Nonnekloſter, han havde viſt os hen til.

Nej, vi kunde rolig gaa ind, Nonnerne var borte.

Saa prøvede vi vor Lykke igen. Vi gik ind i det første Værelſe. Paa Døren stod: Søſter Eliſabeth. Derinde laa et Par Soldater, Officersoppasſere. Den ene fik vi ruſket vaagen og forrettede vort Ærinde. Men vi fik den Beſked, at alle Værelſer var optagne, udelukkende af Of-

ficerer. Der var ikke en Seng at opdrive i hele Huset.

Ja, mente min slinke Fører, det er jo haabløst at søge videre. Vil De tage til Takke med at dele Kvarter sammen med mig og 3 andre Telefonister i Telefoncentralen, saa kan vi se Tiden an til i Morgen.

Der var intet Valg, og jeg tog med Tak mod det venlige Tilbud. Den første Nat tilbragte jeg saaledes i Telefoncentralen. Vi sov 5 Mand paa 4 Madrasser. Soldaterne, som jo var blevne vækkede ved vor Ankomst og skulde have Rede af Kammeraten for hans Udflugt, sov snart igen. For mig blev det ikke til Søvn den Nat.

Huset laa ved Hovedgaden, gennem hvilket der førte et Jernbanespor. Og her ad den Vej førtes om Natten Ammunition, og hvad der ellers skulde bringes frem til Ildlinjerne. Der var stærk Trafik, thi Banen kunde jo kun benyttes om Natten, og det gik ikke lydløst til. I det fjerne hørtes Kanonernes Torden, og saa ind imellem kom Telefonopringninger. Alle disse uvante Lyde i de ejendommelige Omgivelser skulde nok holde Søvnen borte.

Da Soldaterne om Morgenen begyndte at lette paa sig, var jeg heller ikke sen til at „komme ud af Fjerene". Det var rørende, saa megen Omhu disse fire fremmede Soldater viste mig ved at skaffe Vaskevand og koge Kaffe til mig.

Jeg skyndte mig ud i den dejlige Foraarsmorgen og spurgte Vej til Soldaterkirkegaarden. Vejen førte mig forbi Byens Kirkegaard, bag hvilken den store Soldaterkirkegaard var anlagt.

Hjemme havde det været mere Vinter end Foraar, da jeg rejste, men her var alt mindst en Maaned længere fremme. Træerne stod med store svulmende Knopper, ja Hyld og Syrener var endogsaa begyndte at springe ud. I en lille Skov, som jeg passerede, havde Anemonerne allerede bredt et Blomstertæppe over Efteraarets visne Løv. Livet brød sig sin Vej.

Saa meget stærkere følte jeg Modsætningen, da jeg traadte ind paa Soldaterkirkegaarden. Her var alt Liv stænget ude. En Skov af Kors mødte mit Øje, Gravtue laa ved Gravtue, saa langt man kunde se, i alt var mere end 1500 Soldater begravede her paa Kirkegaarden. Ikke et Træ eller en Busk livede op, ikke en Blomst var plantet paa nogen af

Gravene. Alle Grave var ensartet kantede med Græstørv, og paa hver Grav var rejst et Kors af nøjagtigt samme Maal med den Faldnes Navn, Fødselsdag og Dødsdato. Enkelte af Korsene var kunstfærdigt udskaarne og smykkede med et Skjold til Navn og Datoer. Men disse Kors skulde senere fjernes. De svarede ikke til de af Militærmyndighederne udstedte Anvisninger og Tegninger. De skulde alle være ens, der maatte ikke gøres Forskel mellem Officerer og Menige, tyske Soldater og Soldater fra de Alliieredes Hære. Her paa Kirkegaarden skulde alle være lige.

Meningen var vel god nok, men Ordningen var ægte preussisk. Orden og System skulde der være i Tingene. At denne saa stærkt gennemførte Ensartethed maatte virke i høj Grad kedeligt og trættende, er givet.

Jeg fandt forholdsvis hurtigt Mikael Steffensens Grav. Der laa en halvvissen Krans paa hans Grav som paa enkelte af de andre Grave. En af hans Kammerater havde altsaa tænkt paa ham. Jeg satte mig ned ved Graven og lod Kirkegaardens store Stilhed falde ned over mig.

En Soldaterbegravelse.

Da jeg havde siddet en Stund derude ved Graven, mærkede jeg, at der begyndte at blive Røre i Nærheden. Man samledes til en Soldaterbegravelse. Da jeg kom nærmere, saa jeg, at 11 Kister sænkedes i hver deres Enkeltgrav, som laa i en lang Række ved Siden af hinanden.

En Del Soldater var fulgt deres faldne Kammerater til Graven. De bar alle Staalhjelme og stod opstillede foran Gravene. Lidt tilbage stod et Musikkorps, og foran Enden af den lange Række Grave stod Præsten i en ejendommelig Uniform, en Mellemting mellem en Officersuniform og en almindelig Soldateruniform. I en lang Kæde om Halsen hang et Kors ned over Brystet. For Fuldstændighedens Skyld skal nævnes, at han havde Lædergamascher paa.

Ceremonien indlededes med, at Musikkorpset spillede en Salme. Derefter holdt Præsten en kort opbyggelig Tale, og mens Musikkorpset spillede „Ich hatt' einen Kameraden", foretog Præsten Jord-

paakastelsen, idet han gik langs med Gravene. Under denne Del af Ceremonien havde Soldaterne blottet deres Hoveder, og enkelte af dem kastede ogsaa nogle Haandfulde Jord ned paa Kisterne. Hele Højtideligheden varede omtrent ¼ Time.

Jeg stod der lidt tilbage og overværede denne Begravelse, som gjorde et stærkt Indtryk paa mig. I det Fjerne rullede Kanonerne og gav det rette Akkompagnement til det, der skete her. Fra en Øvelsesplads i Nærheden skrattede Maskingeværerne uafbrudt deres Tak—Tak—Tak. Skydningen kunde være saa stærk, at Præstens Ord til Dels druknede i Larmen. Her følte jeg for første Gang Krigens umiddelbare Nærhed.

Som jeg stod der, optaget af alt dette, som omgav mig, saa jeg, at en af Musikerne sendte mig — den eneste Civilist, der var til Stede — et overraskende og hilsende Nik. Han kom senere hen for at hilse paa mig, det var nu afdøde Musiker Kreutzer fra Hadersleb, den første Landsmand, jeg traf derude. Der kunde ikke blive lang Tid til Samtale, da han sammen med Musikkorpset skulde føre Soldaterne, som nu blev stillet op, ind til Byen. Jeg saa ham ikke mere. Da vi

kom tilbage til Lighallen, var der allerede kommen nye Lig til den næste Begravelse. Og saa var det endda de rolige Dage lige før den store Foraarsoffensiv, som tog sin Begyndelse faa Dage senere.

I et Brædderskur tæt ved Lighallen var et Par Soldater travlt beskæftigede med at lave Ligkister. De lavedes af uhøvlede Brædder og var selvfølgelig yderst tarvelige. Jeg formoder ogsaa, at det har været en Undtagelse netop der i Halluin, at man lagde de faldne Soldater i Kister og gav dem alle Enkeltgrav.

Netop de Dage, da jeg var dernede, havde de ikke saa travlt i Ligkisteværkstedet. Det var jo rolige Dage. Men, sagde de, der vil snart komme fuldt op af Arbejde, den store Offensiv, vidste man, maatte snart komme.

Ligkistefabrikationen var ikke nogen Forretning for dem, men den var en behagelig „Druckposten". Det var i det hele utroligt, hvad der var lavet slige „Druckposten" paa der lige bag Fronten. Men jeg havde det Indtryk, at disse Stillinger hovedsagelig var for ældre, tjente Soldater, som havde været med fra den første Tid, og som var bleven sparet for haarde Kvæstelser. Nu havde saa deres aargamle Forbindelse med rette Vedkommende

hjulpet dem ind i slige Retrætestillinger, og man kunde kun glæde sig paa de heldiges Vegne.

En Hjulmager var ligeledes sysselsat bag Fronten. Hans Arbejde bestod i at lave smaa Jagtvogne, som jo altsaa ikke brugtes ved Fronten, men som de lykkelige Ejere, der saaledes fik dem paa en billig Maade, sendte hjem til roligere Tider. Om den Slags „Livsforsikringer", som de ogsaa kaldtes, hørte jeg bagefter adskilligt, som jeg skal omtale senere.

Paa Kryds og tværs gennem Gaderne.

Det var nu blevet op paa Formiddagen, og jeg gik igen hen paa Ortskommandanturen for herigennem at faa Forbindelse med Mikael Steffensens Kompagni. De havde deres Kvarter nogle Kilometer fra Byen, men Mikaels Feldwebel, en Sparekassereviſor Staack fra Kiel, ſom vidſte, at jeg ſkulde komme, havde ſendt Telefonbud, at han vilde komme ind ved Middagstid eller mulig lidt ſenere. Jeg fik nu anviſt et Spiſekvarter ſamt et Værelſe, Værelſet, ſom anviſtes mig, var i et Hus i Nærheden, hvor Ejeren var flygtet. Der var ſat en belgiſk eller franſk Enke derhen ſom Viceværtinde. Sengen havde kun en Madras, Sengetøj kunde ikke ſkaffes, kun et Lagen kunde hun give mig mod Drikkepenge.

Værelſet var gratis, Maden ſkulde jeg betale med 2 Mark om Dagen.

Jeg gik saa hen og besøgte mine Venner Telefonisterne igen, for at hente min Kuffert, og fik nu Lejlighed til at se mig lidt omkring derhenne. Huset ejedes af en Storfabrikant, som imidlertid var flygtet. Det store Forhus var herskabeligt indrettet med store Stuer og aabne Marmorkaminer, det var alt, hvad der var tilbage af de Herligheder, som Huset sikkert har rummet. De store Stuer var indrettet til Skrivestuer og Telefoncentral.

Bag ved laa en stor Tekstilfabrik. Telefonisten viste mig omkring, vi kom igennem ti store Sale, alle fyldt med Væve-stole og dertil hørende Maskiner. Montører var travlt beskæftigede med at afmontere Maskinerne, de skulde føres til Tyskland, fortalte Soldaten mig. En Del af dem var allerede afsendte, og Resten vilde følge i Løbet af kort Tid. Ja, vi gør ikke saa lidt Krigsbytte, udtalte han, ikke uden et Stænk af Bitterhed. Han var ikke Preusser. Han var ganske vist født i Rhinlandene, men hans Forældre levede nu i Holland, og han længtes efter at komme over til dem.

Vi bor ganske godt her, udtalte Telefonisten, men Fjenden, som selvfølgelig er orienteret om, at Telefoncentralen er

anbragt her, har godt Nænne til os. Nu for Tiden er der jo roligt, men Flyverne besøger os jo dog jævnligt om Natten. Endnu er vi jo imidlertid slupne godt fra det, og for Resten saa tænker vi saamænd lidt paa den Fare, vi til Stadighed er udsat for. Man sløves.

Jeg fik senere et Kort fra Telefonisten, hvem jeg havde sendt en Pakke til Tak for al hans Venlighed. Han meddelte mig da, at et Par Nætter efter min Afrejse, havde Flyverne endelig fanet Ram paa Huset. Den nedkastede Bombe havde ødelagt en Del af Huset, men mærkeligt nok slap alle Soldaterne, som havde Kvarter i Huset, derfra med Livet paa en nær. Et Par var bleven saarede, men alle mine Venner fra Rejsen, de 4 Telefonister, var uskadte, kunde han meddele mig. Kortet viste mig et Billede af Huset, som det saa ud efter Bombekastningen.

Man vil forstaa, at jeg i mit stille Sind takkede for, at det ikke var sket de faa Dage i Forvejen, da jeg havde mit Kvarter der. —

Det blev Middag, og Tiden trak ud, inden Hr. Staack kom ind til Byen. Jeg gik derfor en Tur igennem Byerne. Nu ved Dagslys kunde jeg bedre se, hvor

Byerne var hærgede. Af Halluin var de to Tredjedele endnu nogenlunde velbevaret. Men i Menin, som jeg ogsaa uhindret kunde gaa igennem, saa det frygteligt ud.

Her traf jeg Købmand Orbesen fra Haderslev, som selvfølgelig blev meget overrasket over at se mig der. Han havde Vagt, men kunde gøre sig fri en Timestid, og viste mig saa lidt omkring.

Det blev en interessant Tur under hans Førerskab. Ja, fortalte han, 2 Tredjedele af Byen er ruineret, men kun den ene Tredjedel kommer paa Fjendens Konto, den anden Tredjedel har Tyskerne besørget. For faa Dage siden blev 4000 af Byens Befolkning opfordret til at forlade den paa Grund af overhængende Livsfare. En lignende Ordre havde før jaget Tusinder fra deres Hjem.

Ja, er Faren da ikke lige saa stor for Resten af Befolkningen?

Jo, det er den vel, mente han; men Ordren kom, og den maatte adlydes. De maatte kun tage med af deres Ejendele, hvad de kunde bære i en lille Bylt. Forskrifterne satte Grænsen for, hvad man maatte føre med sig, til 35 Klg., for at man ikke skulde overlæsse sig. Saa snart de saaledes fordrevne Beboere havde

forladt Husene, staar Soldaterne rede til at „redde", hvad de kan bruge. I Løbet af utrolig kort Tid er Lejlighederne raserede for alt, saa staar de tomme Huse tilbage. Saa forsvinder efterhaanden Vinduer og Døre til Brændsel, og til sidst maa Tømmeret holde for.

Læg Mærke til, at i nogle af Husene er Bjælkerne splintrede, der har Bomber og Granater gjort deres Arbejde, men i andre er de savede over, der har de tyske Soldater hentet deres Brændsel.

Men, tilføjede Hr. Orbesen, man maa jo huske paa, at det Brændsel, som Soldaterne skal bruge, det maa de hente, hvor de kan faa noget. Og man undskylder sig med Skuldertræk: c'est la guerre.

I Gaderne traf jeg paa hele Kolonner af unge belgiske Arbejdere, der af Soldater førtes til og fra deres Arbejdspladser.

Et frygteligt trist Syn, at se disse Mænd fra 16—40 Aar i lurvede Klæder med et tykt Uldtørklæde om Halsen og Sixpencekasketten trykket ned i Øjnene vandre sløve hen ad Gaden med tyske Soldater som Slavefogder i Hælene paa sig. Soldaterne gik med en Bøsse over Skulderen og med en tyk Stok i Haanden.

Hvem der ikke opførte sig efter Ønske eller nægtede at arbejde, blev indespærrede og satte paa Smalkost. Man viste mig en Skole, som tjente som midlertidigt Fængsel for disse Stakler. Det var Krigens Pariaer. — Jeg kunde se dem siddende ved Vinduerne eller hængende ud af dem stirre ud over Gaden med tungsindige Øjne. Men mest var de ganske sløvede.

Om Forholdet mellem Soldaterne og den civile Befolkning i Belgien har jeg haft Lejlighed til at tale med flere af mine Landsmænd, og alle har været enige om at udtale, at Belgierne altid bestræbte sig paa at optræde korrekt over for deres Undertrykkere, skønt Soldaterne for det meste var det modsatte mod dem, ganske bortset fra de Pinsler, som Beboerne i de Byer, der skulde undgælde for formentlige Overfald, har maattet lide.

Selvfølgelig har de Instrukser, som Soldaterne fik, saasnart de kom ind til Belgien, været i høj Grad medvirkende til Soldaternes ofte brutale Fremfærd. Den tyske Soldat er jo ellers godmodig, som det tyske Folk er det gennemgaaende. Men da de kom ind i Belgien, da fik de Paalæg om aldrig at gaa ud uden Vaaben og aldrig gaa ene, da man aldrig

kunde være sikker for lumske Overfald. En saadan Instruks maatte jo fremkalde den Forestilling hos de unge Soldater, at de var falden blandt Røvere. Mine Landsmænd har alle hævdet, at de ikke har oplevet noget i den Retning, lige saa lidt som de har hørt om sligt fra troværdig Side.

Fra Fangelejre.

En aldeles paalidelig Landsmand fortalte mig, at han i en Skov i Belgien havde fundet en Pæl, der øjensynlig var bleven benyttet som Retterpæl, da baade denne Pæl og de nærmeste Træer var fulde af Geværkugler.

Han havde set mange belgiske Mænd, unge og gamle, som i Fangeafdelinger blev førte til Tvangsarbejde, og han vidste positivt, at Fangevogternes Stokke ofte blev brugt til at hjælpe lidt paa Arbejdslysten hos de Efterladende. Naar disse Belgiere meldte sig syge, da blev de udskældte for Simulanter.

Først naar Sygdommen var saa øjensynlig, at den ikke kunde bortforklares, da kom de paa Lasaretter. Til at begynde med kom de da paa de samme Lasaretter som Soldaterne, men det ændredes snart til, at man sendte dem paa særlige Lasaretter, og Forplejningen paa disse var oftest meget daarlig. Min

Hjemmelsmand havde været paa et saadant Lasaret, og man kan da danne sig et Begreb om Forplejningen paa dette Lasaret, naar man hører, at de syge Belgiere ventede længselsfuldt paa at faa Resterne af hans og andre venligsindede Sygepasseres Middagsmad. Vi var jo saa heldige, udtalte han, at vi for det meste kunde skaffe os en større Portion, saa der blev noget at dele ud af.

Og dog, fortalte han videre, saa var Behandlingen af disse Belgiere jo endda human i Sammenligning med den, Tyskerne lod de franske Krigsfanger til Del, som var bleven ført ud til Fronten og anbragte i de saakaldte Gengældelsesfangelejre.

Man havde med Forkærlighed valgt Krigsfanger fra det første Krigsaar til disse Straffelejre. De kom derud med deres røde Bukser, der gjorde dem let kendelige. De anbragtes i Barakker, hvor de led frygteligt under Vinterkulden. Sygemeldinger blev der ikke taget det mindste Hensyn til.

Allerede dette, at de blev tvungne til at skaffe Munition frem til de forreste Linjer, var, ganske bortset fra, at de med Forsæt udsattes for den største Fare, en sjælelig Tortur for dem. Det var jo mod

deres egne Landsmænd, de her arbejdede. Men dertil kom en saa elendig og mangelfuld Forplejning, at de døde i Hundredevis i Lejren.

Jeg laa den Gang i Nordfrankrig, fortalte han, og havde mit Kvarter hos en gammel Morlille, der boede sammen med sine Børnebørn. Hendes Mand var bleven skudt og var bleven begravet i Haven. Da jeg sammen med en anden Kammerat vilde grave Haven for hende, stødte vi intet anende paa hans Lig. Svigersønnen var fransk Soldat, og Datteren var bortført til Tvangsarbejde i Maubeuge.

Mens jeg laa her, var jeg en kort Tid Fangevogter. Vi skulde føre et Hold Fanger til Arbejdspladsen, der laa noget tilbage. Paa denne Vej passerede vi hver Dag et lille Hus, hvor der boede en gammel Franskmand, Veteran fra 70. Det morede mig at lægge Mærke til hans Adfærd, som gentog sig hver Dag. Jeg gik i Spidsen, og naar jeg nikkede til den Gamle, hilste han høfligt igen, idet han løftede Huen. Men naar de franske Soldater kom, saa stod den gamle Soldat stram, og de fik en Militærhilsen.

Forholdet til Fangerne i mit Hold var selvfølgelig godt, vi kunde altid skaffe dem lidt Mad underhaanden.

Det var ogsaa tilladt Fangerne at købe enkelte Forfriskninger i vore Marketenderier, men de blev slemt huggede over Ørerne. En Sodavand maatte vi betale med 15 Pg., en Fange maatte af sine sure fortjente Skillinger betale 35 Pg. For at hjælpe dem, købte vi saa for dem.

Naar der blev uddelt Brød til Fangerne, varPortionerne beregnede til 2 Mand. Vi saa da, hvorledes de selv havde lavet sig smaa Vægte af Pinde, og Brødet blev nøjagtigt vejet i to Dele, at ikke den ene fik en Krumme mere end den anden.

Naar de førtes ud, rev de Skarntyder op ved Vejen og fortærede dem, og man kunde blive Vidne til, at de faldt over en død Hest ved Vejen som Ravnene over et Aadsel. Intet Under, at svære Fordøjelsessygdomme maatte blive Følgen.

Jeg var Vidne til, at de sidste førtes bort fra en af disse Lejre, det var vandrende Lig, der slæbte sig hen ad Vejen. En Del af dem bragtes hen paa vort Lasaret, hvor jeg nu var, og det Syn, jeg her saa, glemmer jeg aldrig. De havde alle svære Fordøjelsessygdomme og var i den Grad udtærede, at det bogstaveligt

talt kun var Skind og Ben. En af dem, en fuldvoksen Karl, vejede 60 Pund. De unge Sygeplejere bar dem fra Badet, som var det Børn.

Mange af Fangerne havde en Støvle og en Træsko paa, andre havde slet intet Fodtøj mere, men gik med Fødderne bevikkede paa den haarde, frosne Jord. Foruden Mavesygdomme havde de derfor ogsaa meget ofte Koldbrand i Lemmerne og i Ørerne. Fangerne paastod, at Støvlerne blev taget fra dem i Lejren, naar de var brugelige. Og jeg tror, det var sandt, sagde min Hjemmelsmand.

Allesammen var de fuldstændig sjælelig nedbrudte. Da følte jeg Sandheden i Ordet, her hades og myrdes der, da følte jeg, hvor grusom en Krig er.

Senere kom jeg til Belgien og var her ofte Vidne til, at Mænd, Gamle og Unge, og ofte halvvoksne Drenge blev bortført ganske pludseligt fra deres Hjem til Tvangsarbejde i andre Egne.

Der blev den Gang holdt streng Mandstugt, saa vidt det var muligt. Hver By havde sin „Ortskommandant", som skulde holde paa Orden.

Tyverier var forbudt. Det eneste, som der klagedes over, var Tyverier af Mark-

og Havefrugter. Fristelsen var stor, Soldaterne havde ofte lidt nok, og saa laa en Kartoffelmark ofte fristende nær. Naar der saa indgik Klager, blev Reglementet oplæst for Kompagniet, men Tyven fandtes aldrig, søgtes vel heller ikke synderligt.

I et Soldaterhjem.

En anden Landsmand fortalte meget interessant om sit Ophold i Belgien, hvor han først havde været i et Soldaterhjem og kunde virke til Gavn og Velsignelse for sine Kammerater. Han var selv en alvorlig Kristen og kunde saaledes være til Trøst for mange, der var i Nød. Imidlertid blev den gamle Leder af Soldaterhjemmet syg og blev afløst af en ung Underofficer. Men nu blev Tonen en anden i Hjemmet, og Soldaterne, der nu søgte derhen, var ogsaa af en helt anden Type, saa det efterhaanden artede ud til et almindeligt Svirehul. Vor gamle Leder, udtalte min Landsmand, bar Jesu Kors paa sine Skuldre, den nye Leder fik Jernkorset hæftet paa sit Bryst for udmærket Tjeneste for Fædrelandet.

Det blev uudholdeligt for mig, og jeg søgte derfor bort. Efter en Hjemorlov blev jeg afkommanderet som Kusk. Mit Hovedhverv blev nu at køre med Fangevogn.

Med Fangevogn.

Militæret fandt med deres strenge Blikke Tusinder af Forbrydere, store og smaa. Alle sammen maatte stifte Bekendtskab for kortere eller længere Tid med et gammelt Fort, hvor der var indrettet Enkelt- og Massceller. Det kunde i alt rumme ca. 400 Fanger. Og det var altid fuldt af Belgiere. Een havde smuglet, en anden hamstret, en tredje tigget. Andre havde gaaet paa Gaden uden Pas. Nogle havde sagt et eller andet slemt om Officererne eller om den preussiske Hær. Eller de havde været uforsigtige nok til at udtale højt deres Forhaabninger om de Alliereedes Sejr.

En Del unge Mænd havde prøvet paa at flygte over den hollandske Grænse. Hos andre havde man fundet Vaaben, noget af det værste, der kunde hænde. Det var ofte gamle arvede Vaaben, som man ikke havde kunnet skille sig ved.

Men der var Aarsager nok til at putte alle disse usikre Elementer i Hullet for at sikre Hæren i Ryggen. Og det blev gjort grundigt.

4—8 Spand Heste var til Stadighed i Gang med dette Arbejde. Og Vognene, som kunde rumme indtil 8 Personer, var alt for smaa. Arrestanterne, Gamle og Unge, Mænd og Kvinder, ja Mødre med deres Spædbørn, blev stuvede ind i Vognen som Fisk i en Tønde.

I den værste Hede som i den stærkeste Kulde maatte de staa Timevis sammenstuvede i halvoprejst Stilling. Der sparedes heller ikke paa Skældsord og unødvendige Haardheder mod de stakkels Fanger. De skulde mærke, at Tyskerne var Sejrherrerne.

Undervejs benyttede jeg Opholdene til at lukke Vogndøren op for dem et Øjeblik, for at de kunde faa en Smule frisk Luft. Selv en saadan lille Vennetjeneste var de rørende taknemmelige for. „Non Prussien", kom det sagte fra dem med et taknemmeligt Blik. Men det var altid med en vis Angst, at man saadan søgte at lindre den værste Nød for dem. Der var alle Vegne Kriminalbetjente, som holdt Øje med Soldaterne, at de efterkom „deres Pligt". Og var man nu en Gang bleven Fangevogter, saa maatte man værsgo' undertrykke alt, som kunde tyde paa Følelse eller endog blot Sympati med Landets Fjender.

Sammen med Mikael Steffensens Kammerater.

Endelig henved Kl. 4 kom en Feldwebel fra Mikaels Kompagni. Det var en hamborgsk Storkøbmand Langenfeld. Hr. Staack havde ikke kunnet komme bort fra Kontoret og havde da bedt Hr. Langenfeld om at tage ind til Byen og bringe mig derud til deres Kvarter. Han bragte Kisten til Mikael med. Den var købt i Cortrick, en af Nabobyerne.

Vi kunde benytte Vognen til at køre ud til Kvarteret. Men da Vejret var godt, foreslog Feldwebelen mig, at vi skulde tage den til Fods, det var kun en lille Mils Vej. Og det var ikke en udelt Fornøjelse at sidde paa en saadan Militærvogn og blive dygtig gennemrystet, da den jo ingen Fjedre har.

Vi naaede da ogsaa derud inden Aften, og her traf jeg saa Mikaels nærmeste Foresatte, Feldwebel Staack, der

imidlertid mere betragtede sig som Mikaels Ven end hans Foresatte.

De laa i Moorseele, en lille By i Belgien, kun ganske kort bag ved Fronten. Første Kompagni, ved hvilket Mikael havde ligget, var lige gaaet i Stilling. En af Officererne sendte Hilsen og beklagede, at han ikke kunde faa Lejlighed til at hilse paa mig.

Skrivestuen, hvor Hr. Staack residerede med sin lille Stab, var indrettet i et Bondehus ude paa Marken. Man indbød mig til Aftensmad efter Marchturen sammen med Hr. Langenfeld; de andre havde spist. Maden, godt belagt Smørrebrød, var fra Officersmessen.

Hr. Staack var synlig bevæget, da han hilste paa mig som Mikaels Ven. Han fortalte mig om de nærmere Omstændigheder ved Mikaels Død, og Beretningen gjorde et stærkt Indtryk paa mig, da den vidnede om, hvor megen Pris man havde sat paa ham.

Mikael skulde sammen med en anden Kammerat bringe Mad ud til Officererne i de forreste Skyttegrave om Natten hin 26. November. Staack havde prøvet paa at faa en anden af Sted, da han vidste, at de laa under stærk Ild den Nat. Men Mikael havde sagt, at det var

hans Tur, og saa vilde han ikke, at en anden skulde tvinges til at tage den for ham. Han havde været noget tynget den Aften, men gik dog frejdig som altid.

Om Morgenen bragtes Kammeraten saaret tilbage. Mikael hentedes først senere. Da han kom, kunde vi ikke opdage noget Saar paa ham, og jeg bad da, udtalte Hr. Staack, en Læge om at undersøge, hvad Dødsaarsagen kunde have været. Lægen fandt et lille Saar under Skuldrene, hvor Splinten af en Schrapnelkugle var trængt ind, havde gennemboret Hjertet og var standset foran Brysthinden. Døden maatte være indtraadt øjeblikkeligt, som Kammeraten ogsaa havde berettet.

Dette Træk rørte mig dybt. At man havde haft Tid til derude, hvor de mange Saarede og Syge lagde fuldt Beslag paa Lægen, at undersøge en falden Soldat, for at fastslaa Dødsaarsagen, det gjorde man kun ved en god Ven, som man satte ganske særlig Pris paa.

Kammeraten havde fortalt, at de netop havde knælet ned for at hvile et Øjeblik, inden det sidste og værste Stykke Vej maatte tages. Mikael havde taget sin Mudpose af og stillet den ved sin Side, ligesom han havde taget sin Hjelm af.

Da man fandt ham, laa han med Ansigtet mod Jorden, Hjelmen havde han i sin Haand og i den anden en Stok, somOrdonnanserne sædvanligt brugte dem, dels til at støtte sig paa, dels til at orientere sig med i Mørket, man kunde da ikke se Granithullerne, som maatte klares.

Havde han ikke knælet, mente Hr. Staack, saa var han formodentligt sluppet med et Saar i Benene, og havde da været frelst. Jeg havde netop arbejdet paa at faa Mikael helt bort fra denne farlige Ordonnanstjeneste og knyttet ham helt til mit Kontor. Og selv om jeg maatte regne med store Vanskeligheder, fordi Officererne ikke vilde give Slip paa ham fra denne yderst vanskelige Post, hvor han gjaldt for den mest paalidelige, saa havde jeg begrundet Haab om, at det vilde lykkes mig denne Gang. Til Julen havde jeg tænkt at indstille Mikael til at blive dekoreret med Jernkors af 1. Klasse, som han sikkert vilde have faaet og havde fortjent mange Gange. — Det blev et Kors paa Kirkegaarden.

Jeg blev et Par Timer derude hos dem, og Samtalen kom selvfølgelig til at dreje sig om Krigen. Man var stærkt optaget af den store Offensiv, som skulde begynde i meget nær Fremtid. De mente

endogsaa, at den var saa nær forestaaende, at jeg, da jeg skulde rejse igen den 15. Marts, vilde faa Ouverturen med, Hurtigskydningen før Stormen.

Denne Gang er vi i den Grad forberedte, ytrede Hr. Staack, at vi vil og skal bryde igennem. Men det stakkels Frankrig, det vil blive frygteligt!

Jeg udtalte min Tvivl om, at det vilde lykkes bedre denne Gang end de Gange, man havde forudsagt det tidligere, og sikkert ogsaa havde ventet det derude ved Fronten før.

Nej, mente baade Staack og Langenfeld, denne Gang er enhver Tvivl udelukket.

— Senere efter Tilbagetoget skrev Staack til mig. Han havde ofte tænkt paa vor Samtale hin Aften. Jeg havde dog faaet Ret.

Mens vi sad og underholdt os, kom en Soldat ind og stod stramt henne ved Døren. Han havde hørt af en af Soldaterne om min Ankomst og bad om at faa Lov til at hilse paa mig, da han var en Landsmand af mig. Det var Landsmand Kliver fra Mastrup.

Ja, saa kan De køre Hr. Sarup ind til Hallnin i Aften, mente Staack. Det

var vi godt tilfredse med begge to. Han bestiltes saa til at møde Kl. 11.

Og Samtalen gik videre. Langenfeld foreslog, at jeg skulde blive derude i Kvarter om Natten og saa gaa en Tur med ud til Skyttegravene næste Morgen. Han syntes, at der jo var forholdsvis Ro, og det vilde være en interessant Tur for mig. Jeg kunde saa ogsaa faa Lejlighed til at hilse paa Mikaels Kammerater derude.

Jeg var straks rede til at gaa ind paa dette Arrangement. Men Staack modsatte sig det paa det allerbestemteste. Han vilde end ikke tillade, at jeg blev derude i Kvarteret om Natten. Vi faar stadig enkelte Granater, endnu i Gaar dræbte en saadan et Par af Beboerne her ude paa Marken. Vi andre skal være her, men hvem der ikke er tvunget til det, har ikke Lov til at udsætte sig for den Livsfare, som er forbundet med Opholdet her ude og endnu mere med en Afstikker ud til Skyttegravene.

Det interessante ved en saadan Tur ud til de yderste Skyttegrave og se Soldaterne i deres underjordiske Huler, som de nu havde kamperet i alle de lange Aar, virkede ret fristende. Jeg syntes, Hr. Staack saa for sort, jeg vilde nok trodse

Faren, som jeg mente ikke var saa overhængende, og sluttede mig til Hr. Langenfelds Forslag, men maatte til Slut bøje mig for Staacks absolutte Modstand.

Vi aftalte saa en Tur til Lille næste Dag og derfra til Cortrick, i hvis nærmeste Omegn jeg vidste at Urmager P. Henningsen og Købmand Peter Frees fra Haderslev laa, og som jeg derfor gerne vilde benytte Lejligheden til at hilse paa.

Staack lovede at sætte sig i Telefonforbindelse med Feldwebelens Kontor der og anmelde vort Besøg.

Klokken var imidlertid bleven 11 og Kliver holdt for Døren med en Gig for at køre mig tilbage til mit Kvarter.

En Køretur om Natten.

Det var dejligt mildt Vejr, og Maanen skinnede. Men Landskabet husker jeg ikke meget af, vi kom igennem Chelouv, som ogsaa havde lidt meget. Men Tiden brugtes ellers ikke til at se. Samtalen kunde nu gaa paa vort Modersmaal, og som det var en Glæde for mig at mødes med en Landsmand derude, saaledes mærkede jeg, at Glæden over vort korte Samvær var ikke mindre for Kliver. Han fortalte ustandseligt, og jeg spurgte og lyttede.

Kliver havde gjort Krigen med fra Begyndelsen af og havde haft det næsten ufattelige Held, at han ikke havde været saaret eller syg i alle de Aar, skønt han hele Tiden havde været med i forreste Række.

Nu havde han faaet en Plads bag Fronten som Kusk. Hans Arbejde bestod til Dels i at køre Proviant og særlig Ammunition og Maskingeværer frem til Ildlinjen. Men helt frem kom han jo aldrig med sit Køretøj. Det sidste og

farligste Stykke Vej skulde Ammunitionen eller Proviantен bæres frem af Soldater.

Det gjaldt jo om at faa en eller anden af de mange „Druckposten“ bag ved Fronten, fortalte han. Ja, der er mange af den Slags, en Del af dem officielle, men mange af dem er lavede for Tilfældet. En meget attraaet Post er saaledes at blive Oppasser for Regimentets Ko. Hvert Regiment har nemlig sin Ko, og den skal jo passes. Hvem der har det Held at faa den Post, er godt forsørget.

Til Hestebeslag og til at holde alle de mange Vogne i brugbar Tilstand samt til at reparere Uniformer og Støvler kræves der jo ogsaa en hel Del Haandværkere, Smede og Hjulmagere, Skomagere og Skræddere, som saaledes slap for at komme ud i Ildlinjen. Men der laves da ogsaa andet end absolut Krigsmateriel, fortalte han. Haandværkerne er villige til alt, det gælder om at bevare Stillingerne!

Andre meget attraaede Stillinger var at faa Ansættelse i Officersmessen, enten som Kok eller med at gaa denne til Haande. De behøvede ikke at sulte, thi naar der kom Proviant, saa skulde disse Messer altid først forsynes, saa skulde

Feldwebelen have sin Part, Skriverne paa Skrivestuen havde ogsaa sædvanlig god Forbindelse med Køkkenfolkene, saa de ikke blev glemte. Det, der blev tilbage, naaede saa endelig ud til Frontsoldaterne.

Jeg var en Tid lang Oppasser for en af vore Feldwebeler — de havde ingen Ret til at holde Oppasser, men det var der ingen, der brød sig om. — Som saadan blev jeg en Gang sendt hen til Officersmessens Køkken efter noget til min Feldwebel. Kokken holdt et Hus af den anden Verden. Feldwebelen skulde intet have. Jeg stod ganske rolig og lod Stylleren gaa over mig, jeg var jo for Resten ogsaa ligeglad. Men da Kokken havde faaet lettet sit Hjerte, saa udleverede han mig den ønskede Proviant. Han turde simpelt hen ikke andet. Det kostede jo kun Feldwebelen et Pennestrøg, saa røg Kokken fra sin Bestilling, som ikke egnet til denne Gerning, og saa gik Vejen ud i Skyttegraven! Ja, vi havde Krammer paa dem!

Og hvor er der blevet sendt uendelig meget til Tyskland af Soldaterne og Officererne, fortalte han videre. Da vi paa et af vore Tilbagetog kom til Cambrai, blev alle Beboerne fordrevet.

Cambrai var en ikke helt lille Fabriksby, hvor der særlig lavedes fine Lærredsvarer. Alt, hvad man fandt af disse Varer, blev sendt hjem, og det var ikke smaa Pakker, som Soldaterne sendte af Sted, de kørtes bort i store Vognlæs. Min Feldwebel „reddede" en meget kostbar Buffet, som han sendte hjem. En Soldat, der var Snedker, skulde hjælpe mig med at skille den ad og pakke den ned. Men desværre for Feldwebelen ankom kun enkelte Dele af Buffeten i hans Hjem, saa han har ikke haft udelt Glæde af dette Rov.

Det oplæstes jævnligt for os, at Tyverier var forbudt. Men Soldaterne tog ikke dette saa højtideligt, de vidste, at der dog ikke blev foretaget alvorlige Efterforskninger. Og hvordan man maatte forstaa at hjælpe sig, det lærte man os ogsaa. Da vi en Aften nærmede os en By, læste en af Officererne en Fortegnelse op over de Køer, Faar og Svin, som var i Byen. Der maatte ikke stjæles, sluttede Oplæseren, men hvad man skulde bruge, kunde rekvireres. Saa „rekvirerede" Soldaterne, men der blev intet „stjaalet".

Til sidst faldt Talen tilbage paa Mikael

Steffensen, som Kliver havde været sammen med i lang Tid og derfor satte meget stor Pris paa. Hin 26. November om Natten havde Kliver ogsaa været ude med sit Køretøj til Ildlinjen. Da han kom tilbage til Kvarteret om Morgenen, hørte han, at Mikael var falden. Saa vidste han, at han havde set ham. Han havde set en falden Kammerat ligge ved Vejen, hvor han kom forbi. Da havde han ikke tænkt paa, at det kunde være Mikael, skønt en Tanke skød gennem mig, sagde han, at det i Grunden kunde ligne Mikael. Men jeg skød Tanken fra mig. Det var jo heller ikke noget usædvanligt at se en falden Soldat ligge ved Vejen, særlig i disse urolige Nætter.

Ved Midnatstid ankom vi til Halluin, og Kliver afleverede mig i mit nye Kvarter. Vi tog Afsked med hianden, næste Dag skulde Kliver med paa den planlagte Udflugt til Lille og videre.

Da jeg kom op paa mit Værelse, fik jeg min Notebog frem for at nedskrive lidt af Dagens Oplevelser. Snart viklede jeg mig ind i mit Rejsetæppe og fandt nogle Timers Hvile. Jeg havde vænnet mig noget til de mange forskellige Lyde, og Trætheden gjorde sit til, at jeg fik nogle faa Timers Søvn.

Hemmeligt Politi.

Næste Morgen stod jeg tidligt op, da jeg vaagnede efter nogle Timers forfriskende Søvn, den eneste rigtige Søvn, som jeg fik paa hele Rejsen derned. Staack og Kliver skulde først komme op paa Formiddagen, saa jeg havde endnu flere Timer til min Raadighed, som det gjaldt at faa anvendt paa den bedste Maade.

Min Morgenmad skulde jeg have i det Spisekvarter, som var bleven mig anvist. Det var vist mest beregnet paa Embedsmændene og de lavere Befalingsmænd i Byen. Maden var velsmagende, en god Appetit hjalp ogsaa godt til, at den ellers noget tarvelige Mad skred saa let.

Morgenmaden bestod af et Par tykke Skiver Brød med Marmelade og en varm Drik, som skulde forestille Kaffe. Men med de Reserver, som jeg selv havde med i min Kuffert, kunde jeg nok faa et kraftigt Morgenmaaltid, som kunde give Kræfter til de forestaaende Strabadser.

Jeg vandrede omkring i Gaderne de Par Timer, indtil Rejseselskabet til Lille

kunde komme. Der var jo altid noget at se efter, og man kunde have Held til at træffe paa Landsmænd, efterfom det var rygtedes, at jeg var kommen derned. Der var ikke faa faa af dem dernede, og mange havde de meft mærkelige Beftillinger. Trejer R. Bahnfen fra Hadersleb havde faaledes faaet Anfættelfe fom hemmeligt Politi i Menin. Han har fortalt mig ganfke intereffante Træk fra fin militære Karriere, der begyndte fom Arbejdsfoldat; han var oprindelig kafferet for Militærtjeneste paa Grund af en Hjertefejl — og nu tilfidft var han altfaa kommen ind i det hemmelige Politis Tjeneste. Hans Vaaben beftod i en tyk Stok og en Revolver. Som Arbejdsfoldat fandtes han nok ikke værdig til at bære Sabel.

Men før han naaede frem til denne Poft, havde han en kort Tid været anfat ved Proviantfordelingsftedet og derefter fom Fangevogter.

Ved Proviantfordelingsftedet havde han i Grunden førft oplevet, hvor bunduærlige Menneffene var. Den Proviant, fom fkulde have været fordelt mellem Soldaterne, blev brugt fom Betalingsmiddel ved de berygtede „Schieberforretninger". Officererne og de Soldater, der kunde faa

Lejlighed til det, sendte store Pakker Levnedsmidler hjem.

Før var der ofte blevet oplæst et Reglement for os, hvorefter Tyveri var forbudt. Det samme gjaldt vel ogsaa her, men der var bare ingen, der brød sig om det. Ja, en Officer fortolkede endogsaa Reglementet saaledes for Mandskabet, at Tyveri i og for sig ikke var forbudt, men det var forbudt at lade sig fange. Og den Fare at blive fanget, var meget lille, for nt stjal alle, ingen havde noget at lade den anden høre.

Senere maatte jeg gøre Tjeneste som Fangevogter for Belgierne, som skulde føres til Arbejdspladser. Da jeg imidlertid opdagede, at de blot skulde arbejde for at fordrive Tiden — de skulde bygge Barakker, som de maatte bryde ned igen for at bygge dem paa en anden Mark — saa tog jeg det ikke saa højtideligt med Arbejdet. Jeg gav dem Lov til at tage sig en Skraber, jeg skulde nok holde Vagt og sikre os mod Overraskelser.

Mit næste Trin paa den militære Rangstige blev saa, at jeg kom ind i Politiets Tjeneste.

Vort Arbejde, fortalte han, bestod i at spadsere fra Morgen til Aften — jeg vil

hellere sige at luske omkring saa lidt iøjnefaldende som muligt. Alt, hvad der kunde vække vor Opmærksomhed eller Mistanke, skulde vi undersøge og melde, særlig skulde vi have et vagtsomt Øje med Officererne og afkræve dem deres Legitimation, hvor vi traf dem. Man mente, at franske Spioner med Forkærlighed benyttede deres Uniformer til Forklædning. Det er gerne muligt, men jeg har aldrig haft Lejlighed til at fange en Spion, og Belgierne skulde jeg nok lade gaa i Fred.

Paa et Tilbagetog kom vi til Byen Isegim i Flandern. Alle mandlige Indbyggere fra 16 til 45 Aar skulde indespærres for at sikre Tilbagetoget mod lumske Baghold. Kirken blev benyttet som Fængsel. Det var os paafaldende, at til Trods for, at vi nu havde slæbt Mænd hen i Kirken i mange Timer, saa fyldtes den ikke, og det var, ligesom Byen ikke kunde tømmes. Vi opdagede saa, at der stod en Stige op imod et Taarnvindue, og derigennem forsvandt de, lige saa hurtigt vi puttede dem ind i Kirken. Det blev der jo saa sat en Stopper for.

Hen paa Eftermiddagen havde vi saa endelig faaet hele den mandlige Befolkning samlet der i Kirken. Saa opdagede vi en Flok fjendtlige Flyvere. Vi fik alle

travlt med at søge Ly i Kældere og andre Dækninger. Da Belgierne mærkede, at Vagten var borte, var de heller ikke sene med at komme ud og spredtes hurtig i alle Verdenshjørner, og senere tænkte ingen paa at samle dem igen.

En Gang skulde jeg transportere en Belgier til et Fængsel i en Naboby. Undervejs kom vi forbi hans Hjem. Han bad, om han ikke maatte faa Lov at være hjemme om Natten, da det nu var blevet Aften. Jeg indvilgede heri, imod at han ogsaa skulde skaffe mig Sovepladś, og det gik han med Glæde ind paa. Der blev serveret en meget velsmagende Aftensmad for os — jeg hørte senere, at det havde været stegte Frø-Laar. Min Sovepladś blev anvist mig sammen med Ægteparret i deres eget Soveværelse. Om Morgenen gik vi hen til Fængselet, hvor Manden blev afleveret. Jeg har senere tænkt paa, at jeg i Grunden løb ikke saa lille en Risiko ved at gaa med ham hjem og lægge mig til at sove, han vidste, at jeg bar Beviset for hans Lovovertrædelse paa mig. Men de svigtede ikke den Tillid, jeg havde vist dem. Jeg tror derfor heller ikke nogen af de Historier om lumske Overfald, som man fortalte os.

En mislykket Udflugt.

Henimod Middag først ankom Staack og Kliver, og vi rejste saa med Toget til Lille. Staack syntes, at jeg skulde se den franske Fæstning nu, da vi var den saa nær. Desværre var Planen ikke tilstrækkelig gennemtænkt og undersøgt, inden vi tog af Sted. Jeg maatte nemlig Dagen efter gøre Tilbagerejsen over Lille, som jeg først fik at vide senere, og da fik jeg et Ophold fra Middag til om Aftenen Kl. 10, der var altsaa mere end Tid nok til at se mig omkring Dagen efter. Men desuden stødte vi paa Vanskeligheder, som vi slet ikke havde regnet med, og som fuldstændig kuldkastede den Plan, som var lagt Aftenen i Forvejen, og gik ud paa, at vi skulde benytte et Tog, der gik til Cortrick, og derfra naa ud til mine Landsmænd Peter Henningsen og Peter Frees, hvem jeg gerne vilde være sammen med den Eftermiddag og have personlige Hilsener med tilbage til Hjemmene.

Der var en Times Tid rigelig, til Toget gik, og den skulde benyttes til at se os lidt omkring i Gaderne lige ved Banegaarden. Da vi imidlertid vilde forlade Jernbanestationen, afkrævede Kontrollen mit Pas. Det var første Gang under hele Opholdet derude, at det var blevet mig afkrævet. Da jeg ikke var paa Henrejse eller Tilbagerejse, kunde han ikke lade mig passere. Han beholdt mit Pas, og jeg maatte vente, til Fæstningskommandanten kom hen paa Eftermiddagen, hvem Sagen maatte fremlægges for.

Skønt en Feldwebel ellers anses for at være nogenlunde almægtig ved Militæret, kunde Staack dog ikke klare disse Vanskeligheder. Der var ikke andet for, end taalmodigt at vente, til Kommandanten kom. Men dermed røg Turen til Cortrick i Luften, da Toget kørte fra os i Ventetiden.

Senere hørte jeg, at baade Henningsen og Frees samt Dyrlæge J. P. Schmidt fra Aabenraa, som ogsaa laa i denne Egn, havde ventet paa mig hele Eftermiddagen med nogen Uro, da de ikke kunde forstaa, at vi udeblev, efter at vi bestemt havde anmeldt vort Besøg. Tilmed fik de den Besked fra Feldwebel Staacks Kontor, at vi var taget af Sted.

Da vi under vort tvungne Fangenskab paa Banegaarden blev sultne, tillod Kontrollen os at gaa hen til et nærmere betegnet Spisekvarter, hvor Jernbanembedsmændene spiste. Vi kom derhen, men fik desværre den lidt kedelige Efterretning, at man ingen Mad havde mere, alt var spist op. Efter en Del Parlamenteren fik vi hver en Kop Bouillon, det var nu nærmest en Kop Saltvand. Det maatte vi foreløbig nøjes med. Senere fik vi en Kop Kaffe med Smaakager i en Kafé. Det var alt, hvad vi kunde faa, saa Proviantering var noget sløj den Dag. Ingen af os havde tænkt paa at tage Mad med paa Turen.

Endelig hen paa Eftermiddagen kom Kommandanten, og vi blev førte ind til ham. Han viste sig imidlertid at være en yderst høflig og forstaaende Herre. Han indledte straks Forhøret med et Spørgsmaal, om jeg ikke var paa Vejen hen for at hente den faldne Vens Lig hjem. Jeg vilde ikke lyve for ham og sagde derfor, at jeg havde været i Halluin, men at jeg gerne vilde have besøgt et ParLandsmænd, som laa her i Nærheden. Det gik han slet ikke ind paa, men mente, at man vel nok kunde gaa ud fra, at jeg var paa Vejen til Halluin, og dermed var dette

Forhør endt. Jeg fik mit Pas igen, og vi kunde nu bevæge os frit omkring.

Da Tiden nu imidlertid var saa vidt fremskreden, maatte vi se at komme videre, for at naa Halluin til Aften. Der gik ingen Tog, men vi kunde benytte den elektriske Bane, som førte over Tourcoin og Roubaix, et Par smaa idylliske Byer, som tilsyneladende ikke havde lidt synderlig Overlast af Krigen. Herfra maatte vi gaa det sidste Stykke Vej til Halluin ad en dejlig bred Landevej, som de for Resten er almindelige i Frankrig.

Vejen blev lang og trættende. Jeg havde været i Gang fra om Morgenen tidlig, uden anden Mad end min Morgenmad. Vi var derfor godt trætte, da vi ankom til Byen ved 8-Tiden. Staack og Kliver kunde køre det sidste Stykke Vej hjem til deres Kvarter, da Køretøjet var blevet staaende i Byen om Morgenen.

Næste Morgen skulde vi mødes Kl. 10, Mikaels Lig skulde saa graves op.

Inden vi skiltes, gjorde Staack mig opmærksom paa, at ved dette Vejr kunde vi vente Flyverbesøg om Natten, jeg maatte derfor i paakommende Tilfælde sørge for at komme ned i Husets Kælder.

Da jeg havde spist Aftensmad i mit Spisekvarter, gik jeg hen til Telefonstationen for at tage Afsked med mine Sovekammerater fra min første Nat dernede. Min flinke Vejviser ledsagede mig tilbage, og jeg gik derefter tidlig til Ro, jeg trængte til Hvile.

Et Flyverbombardement.

Jeg havde kun sovet et Par Timer, saa vækkedes jeg af Allarmsignalet, der meldte Flyvernes Ankomst. Jeg tændte Lys og saa, at Klokken var henad 1. Der var saaledes længe til Dag. Jeg mindedes Staacks Formaning om at søge ned i Kælderen. Der var imidlertid den Vanskelighed, at jeg for det første ikke anede, hvor Kælderen befandt sig, men dernæst skulde jeg gennem min Værtindes Sovekammer for at komme ned, og det ømmede jeg mig ved.

Der blev ingen Søvn mere den Nat. Jeg laa og lyttede til de forskellige Lyde, men jeg syntes ikke, at jeg kunde skelne andre, end dem jeg havde hørt den første Nat fra Jernbanetoget og en fjern Rullen nu og da. Men uhyggeligt var det. Jeg ønskede mange Gange, at jeg havde haft mit første Kvarter sammen med Telefonisterne. Saa var jeg dog i alt Fald ikke ene og kunde faa at vide, om min Æng-

stelse var berettiget, eller om det blot var Nerverne, der noget overspændte spillede mig et Puds.

Henimod Morgenstunden hørte jeg en Eksplosion, som dog ikke var særlig stærk. Saa snart det var lyst, stod jeg op. Toilettet var hurtigt besørget, da jeg alle de Nætter, jeg var dernede, havde maattet beholde det meste af mit Tøj paa.

Saa snart jeg havde faaet lidt Morgenmad, gik jeg ud i Byen og kom snart til Kirkegaarden. Her erfarede jeg, at en fjendtlig Flyver havde kastet en Bombe ned ved Banegaarden, knap 5 Minutters Vej fra mit Kvarter.

Fire Belgiere, som havde staaet i Nærheden af Banegaarden, var blevne ramte og dræbte paa Stedet. De var lige blevne bragte til Lighallen. Deres lemlæstede Lig saa frygteligt ud, en havde faaet Hovedet revet af, en anden en Arm og en tredje et Ben.

De havde hørt til en Arbejderkolonne, men de øvrige havde været lidt længere borte fra Stedet, hvor Bomben faldt, saa de var blevne uskadte. Jeg mærkede igen Krigens Nærhed, som jeg Dagen i Forvejen havde været noget tilbøjelig til at glemme.

Mikaels Lig graves op.

Klokken 10 skulde jeg møde paa Kirkegaarden. Til den fastsatte Tid ankom Feldwebel Langenfeld og en Del af Mikaels Kammerater. Staack havde løbet sine Fødder ømme Dagen i Forvejen paa vor Tur, saa han maatte sende en Undskyldning, at han ikke kunde møde.

Soldaterne, der bar Stormhjelme, havde bragt en Del Kranse med til Kisten. De stillede sig op ved Lighallen, hvor en Officer var ankommen, som skulde overvære Opgravningen og fastslaa, at Liget var det rette. Uden for Lighallen stod en Ligkiste, men den lagde jeg ikke videre Mærke til. Det var jo ikke noget usædvanligt paa det Sted, og Kisten var af samme Slags, som jeg havde set den første Morgen, lavet af graa, uhøvlede Bræder. Først senere lagde jeg Mærke til, at den bar Mærker af Jord. Officeren drog mig ind i en Samtale, hvorved jeg vendte

Ryggen til de andre og ikke mærkede, hvad der foregik bag ved mig.

Jeg vendte mig intet anende om til Soldaterne igen, og mente, at vi vel nu skulde ud til Graven. Men da var Kisten bleven aabnet og Mikaels Lig laa i den lige foran mine Fødder.

Hænderne var kulsorte. Han holdt dem frem, som greb han efter noget. Det var et Syn, som jeg aldrig vil glemme. Lange Tider senere havde jeg dette Syn for mig, saa snart jeg lukkede Øjnene.

En af Soldaterne begyndte at aabne Mikaels Vaabenfrakke for at søge Erkendelsesmærket frem. Straks kom hans nøgne Bryst frem. Han havde intet andet paa end Frakke og Bukser. Mærket var der ikke. Det har man vel ikke tænkt paa at give med i Graven, da man efter Obduktionen har givet ham lidt Tøj paa, inden han er bleven lagt i Kisten.

Men Erkendelsesmærket var overflødigt. Baade hans Kammerater og jeg kunde kende ham igen. At han, til Trods for at han allerede havde ligget 4 Maaneder i Graven, var saa lidt forandret, saa han uden Vanskelighed kunde genkendes, var vistnok en Følge af, at Graven havde væ-

ret fyldt med Vand til op over Kisten. Officeren var tilfreds med vor Dokumentation. De nødvendige Dokumenter udstedtes, og jeg maatte kvittere for Modtagelsen af Liget.

Han blev senere lagt over i den Kiste med Zinkindlæg, som Langenfeld havde bragt med den første Dag. Men mens dette stod paa, førte man mig bort. Dette overværede Langenfeld kun.

Kort Tid efter blev Kisten stillet op paa en Vogn og vi ledsagede den ud til Jernbanestationen. Nærmest Kisten gik Kammeraterne fra hans Afdeling med Kranse. Derefter fulgte Langenfeld og jeg, og det lille Ligtog afsluttedes af nogle enkelte Soldater, der tilfældig var til Stede. Af Landsmænd var Hjulmager Paulsen fra Gabøl blandt dem.

Ligkisten blev stillet ind i en Jernbanevogn og Kranse anbragte til Dels paa Kisten, til Dels hængt op i Vognen, som derefter plomberedes, og jeg fik Vognens Nummer opgivet af Togpersonalet.

Jeg tog Afsked med Kammeraterne og takkede dem for al deres Venlighed mod vor fælles Ven og for den sidste Ære, de nu havde vist ham ved at ledsage ham til

Jernbanestationen. De var meget bevæge-
de, hos enkelte trillede Taarerne ned ad de
vejrbidte og skæggede Kinder, da jeg trykkede
deres Haand til Afsked. Klokken 12 gik
Toget fra Halluin Station, og Hjemturen
begyndte.

Et Ophold i Lille.

En fast Køreplan for Togene kunde man selvsagt ikke regne med i disse Egne og under slige Forhold. Man kunde paa Jernbanestationerne se Afgangstiderne, men der var udtrykkeligt taget Forbehold.

Flyverfaren har selvfølgelig haft sin store Indflydelse paa Toggangen, men formodentligt har man ogsaa af Hensyn til Troppetransporter i det hele villet vildlede Fjenden ved at undlade faste Togtider.

Det blev mig meddelt, at jeg maatte vente i Lille til om Aftenen Kl. 10, før den Tid gik Toget ikke videre.

Med Hensyn til Proviantering havde jeg jo Dagen i Forvejen gjort mindre gode Erfaringer. Jeg vilde derfor nu prøve mig frem paa en anden Maade.

Jeg vidste, at mit Pas gav mig Adgang til Officersmessen, men hidindtil havde jeg ikke haft behov at benytte mig af Passet som særlig Legitimation i den Slags

Øjemed. I Halluin havde man anvist mig et jævnt Spisekvarter, som jeg godt kunde hjælpe mig med, jeg skøttede slet ikke om at komme i Officerernes Selskab.

Nu gik jeg hen til Banegaardskommandanturen, og idet jeg fremlagde mit Pas, udbad jeg mig anvist et Sted, hvor jeg kunde spise Middag. Kommandanten var yderst elskværdig og viste mig hen til Officersmessen, som jeg jo ogsaa havde ventet.

Officersmessen var indrettet i et gammelt Hotel med store, hyggelige Lokaler. Da jeg kom ind og havde taget Plads ved et af Bordene, nærmede en civilklædt Tjener sig. Jeg havde lagt Mærke til, at en tilstedeværende Officer havde vinket ham hen til sig og ført en kort Korrespondance med ham. Tjeneren spurgte mig — ikke om mine Ønsker med Hensyn til Spisesedlen, men — om mine Papirer. Da jeg havde fremlagt mit Pas, og min Legitimation saaledes maatte anses for fuldgyldig, kunde jeg ogsaa faa en Spisesedel. Middagen, som blev serveret for mig, var baade rigelig og meget velsmagende, og dertil ganske forbavsende billig: 3 Retter Mad med en halv Flaske Rødvin for 5 Mark. Det var ikke stort mere, end jeg havde betalt Dagen i Forvejen for Kaffe

med nogle tørre Smaakager i Kafeen. Jeg forstod, at jeg var kommen til den rette Kilde. Men jeg forstod ogsaa bedre et Ord, som man hørte overalt dernede og forResten ogsaa herhjemme: „Gleiche Löhnung, gleiches Essen, denn wäre der Krieg schon längst vergessen". (Frit oversat: Med samme Mad og lige Løn, havde Krigen for længst været en Drøm.) Nu mærkede jeg i Grunden først, hvor tarvelig den Mad havde været, som vi havde spist i Halluin, og dog var den sikkert adskillig bedre end den, man leverede til Frontsoldaterne, dem, der gjorde det største Arbejde og trængte allermest til en ordentlig Forplejning.

Efter at jeg saaledes havde styrket mig, kunde jeg i Ro give mig til at se paaByen. Omkring Banegaarden var Gaderne slemt medtagne. En hel Del store Huse var skudte i Grus, men, som jeg hørte var det sket af Tyskerne, inden Fæstningen var taget. De Allierede havde ikke beskudt Byen synderligt. Kun Flyverne havde man jævnlig Besøg af.

Mens jeg gik omkring paa en stor Plads i Nærheden af Banegaarden, hvor det myldrede af Soldater — Civilister saa man ikke mange af — blev jeg anholdt af en Soldat, der med sin Messingplade

foran Bryſtet kendetegnedes ſom Gendarm eller Politi. Han ønſkede at ſe mit Pas. Man var i Lille øjenſynlig mere nervøs og ængſtelig for Spioner end i de andre Byer, hvor jeg havde været.

Der laa nu en hel Eftermiddag foran mig, og den ſkulde gerne anvendes godt, ſaa jeg kunde faa ſet, hvad der var af interessante Ting og Forhold. Det, jeg savnede, var en Fører, men jeg anede ikke, hvem der mulig kunde ligge her af mine Landsmænd.

I Halluin og Menin var Lykken mig huld, der løb jeg paa Landsmænd paa Gaden. Og det ſyntes virkelig, ſom om jeg ſkulde have lidt af ſamme Held her. Det var, mens jeg gik paa den ſtore Plads i Nærheden af Banegaarden. Jeg ſaa da Bogholder Knud Høy fra Aabenraa gaa paa den modſatte Side af Pladſen.

I Øjeblikket kunde jeg ikke komme i Tanker om hans Navn, og der var derfor intet andet for end at ſe, om jeg kunde indhente ham. Men inden jeg naaede der over, var han forſvunden i en eller anden Sidegade. Han var min eneſte Chance, jeg ſaa ingen andre Landsmænd dernede, ſkønt der ſelvfølgelig har været adſkillige af dem.

I Teatret.

Ved et drive omkring i Gaderne kom jeg forbi Teatret og saa paa Opslaget, at der netop skulde gives en Forestilling om Eftermiddagen Kl. 4. Naa, altsaa Teater bag Fronten, ja hvorfor ikke? Det maatte jeg se. Det skulde interessere mig at se, hvad man bød Soldaterne, og saa vilde jeg nok gøre psykologiske Studier.

Det var berlinske Kunstnere, som var reklamerede fri for Krigstjeneste, fordi de skulde stille deres Evner i Folkets Tjeneste paa en bedre Maade ved at sørge for god og fornøjelig Underholdning. Nu var de kommen til Frankrig for at glæde Soldaterne med deres Kunst.

Teatret var stuvende fuldt, ene Soldater, og de syntes for en kort Stund at have strøget alle Tanker om Krigen, og hvad den førte med sig, af sig, for at give sig hen i Nuet. Der spilledes et Lystspil og de udmærkede Skuespillere gav deres Bedste.

Soldaterne revet fuldstændig med og ydede udelt Bifald.

For mig var Modsætningen for stærk, jeg fattede næppe, at man kunde glemme Krigens Alvor saa helt og holdent. Der var baade i Vestibulen og inde i Teatret opslaaet store Plakater som opfordrede til at søge ned i Kældrene, naar Alarmsignalerne meldte, at Flyvere nærmede sig. Et saadant Signal var jo nok til at afbryde Idyllen.

Selv da Lamperne slukkedes, stod disse advarende Plakater for mine Øjne midt under Spillet. Jeg følte mig ikke tryg og kunde ikke under Spillet glemme, hvad der laa der ude.

Forestillingen gik uforstyrret, som sagtens saa mange. Men om Signalerne havde lydt, kunde alle Tilskuerne da naa at komme ned i Kældrene? Hvor var de, og var de rummelige nok?

Den Slags Tanker kom og gik. Jeg mærkede paa mig, at jeg var mere nervøs her, skønt jeg nu var længere fra Fronten, end jeg havde været de to foregaaende Dage, hvor jeg endog havde været i umiddelbar Nærhed af Skyttegravene og havde været fuldstændig rolig. Men alle de stærke Indtryk, som jeg havde været udsat for

de sidste Dage, havde taget noget mere paa Nervesystemet, end godt var.

Efter Forestillingen gik jeg hen i en meget elegant Kafe, hvor jeg for dyre Penge kunde faa en Kop Chokolade. Men der var menneskétomt og kedeligt, og jeg længtes efter at kunne forlade Byen. Og der var endnu flere Timer til Togets Afgang. Da fik jeg den gode Tanke at faa mig et Bad. Badeanstalten, havde jeg set, var i Nærheden. Det styrkede mig. Det var første Gang i 6 Dage jeg kunde faa mig klædt helt af, og som et nyt Menneske forlod jeg Badeanstalten.

Før Afrejsen gik jeg endnu en Gang hen i Officersmessen og fik mig en udmærket Aftensmad, og saa endelig nærmede Tiden for Afrejsen sig.

Hjemrejsen.

Længe før Toget skulde forlade Lille, havde jeg opsøgt mig en Plads i Toget, efter at have forvisset mig om, at Vognen med det opgivne Nummer var medindrangeret. Mine Medrejsende var alle Soldater. Kupeerne var mørke, og som vi sad og ventede paa Afgangssignalet, slukkedes paa en Gang alle Lys paa Banegaarden.

Der er Flyvere i Anmarch, hed det.

Saa var Nerverne der igen. Jeg syntes, det var en Evighed, vi holdt der paa den mørke Banegaard. Selv i Halluin under Flyverangrebet havde jeg ikke været saa nervøs. Her følte jeg i Grunden for første Gang Angst. Jeg vidste jo, at Flyverne var godt orienterede med Hensyn til Jernbanestationernes Beliggenhed, og dem hjemsøgte man med Forkærlighed ved Flyverangreb. I Halluin havde jeg næsten uden at mærke det, oplevet et

Flyverangreb, og ellers var jeg vandret omkring i et af de mest udsatte Kampomraader, uden at jeg havde mærket til nogen overhængende Fare. Skulde Skæbnen indhente mig nu saa at sige her paa Falderebet?

Endelig begyndte Toget langsomt at sætte sig i Bevægelse, vi rullede ud af den mørke, nu saa uhyggelige Banegaard, og snart laa Byen ogsaa bag os. Det var mørkt i Toget, men over os lyste en stjerneklar Himmel. Der ude i Horisonten steg og dalede de forskellige Lyskugler, gule, blaa og røde, som det skønneste Fyrværkeri, et pragtfuldt Syn for Øjet, naar ikke den alvorlige Baggrund havde været. — Kanonernes Rullen, Ildlinjernes Dønninger lød fjernere, som vi kørte frem; Faren blev mindre.

Men Toget gik mig ikke hurtigt nok, jeg længtes efter at komme hjem, bort fra det hele. Soldaterne, der rejste med, var for største Parten Orlovsrejsende. De var derfor i godt Humør, og Snakken gik lysteligt, men jeg var ikke i Humør til at give mig i Samtale med dem, gad næppe høre efter, hvad de talte om. Emnerne var de samme, som jeg nu havde hørt ide-

ligt i flere Døgn. Jeg prøvede paa at sove, men det var umuligt.

Endelig naaede vi Brysel om Morgenen Kl. 6. Her havde jeg igen Ophold til langt hen paa Eftermiddagen. Jeg maatte nemlig nu kun benytte Persontog, da Vogne med Lig ifølge Bestemmelserne ikke maatte føres med Ekspresstog.

Imidlertid gik der et Ekspresstog Kl. 1, og da jeg vidste, at det var ret almindeligt, at Ledsagere af Lig paa disse lange Transporter fik det ordnet saaledes, at de kunde tage med Ekspressen og saa lade Liget følge efter, vilde jeg ogsaa ordne det saaledes. Jeg vilde nemlig gerne blive en Dag over i Hamborg, da min Søn laa i Garnison i Groß Flottbeck den Gang.

Det havde jeg imidlertid intet Held med til at begynde med. Den Embedsmand, som jeg henvendte mig til, afviste mig bure. Jeg begyndte at parlamentere med ham, at jeg jo kunde prøve paa at indhente Tilladelse til at benytte Ekspresstoget hos Stationsforstanderen. Det vilde være ganske forgæves, protesterede han. Han var fungerende Stationsforstander for Tiden, og det var ham, der ene traf Bestemmelse, saa længe han havde Tjeneste. Jeg hørte senere af en Mand, som

havde gjort den Slags Rejser mange Gange — han drev nemlig Forretning med at hente Lig hjem fra Krigsskuepladsen —, at det havde jeg begyndt ganske forkert. Jeg skulde have stukket ham en 20-Markseddel, saa havde der ingen Vanskeligheder været. Paa den Maade var han altid sluppet igennem.

Da jeg mærkede, at Manden ikke kunde vindes med det gode, han arbejdede sig mere og mere op i en kunstig Ophidselse, lod jeg ham staa.

Jeg lod, som om jeg forlod Banegaarden, for at han ikke skulde mærke Uraad. Men gik saa ad en Omvej ind i Kontorerne og bad om at blive ført til Stationsforstanderen, for hvem jeg frembar min høflige Anmodning. Han var en Herre af en hel anden Støbning.

Det er ikke tilladt, men jeg veed godt, at det bliver gjort almindelig, sagde han, og jeg kan saa inderlig godt føle med Dem. Det er en meningsløs Bestemmelse, at Ligets Ledsagere skal være tvunget til at ligge flere Døgn paa Jernbanen, da han jo dog ikke fra sin Kupe kan overvaage, at Ligvognen ikke ved en Fejltagelse kobles fra paa en af Stationerne ved

de idelige Rangeringer, som Persontogene ofte er underkastede.

Stationsforstanderen gik med mig ned til Billetsalget og besørgede personlig en Tillægsbillet til mig, saa kunde den anden brøsige Herre ikke mere standse mig, og glad var jeg.

I Grænsestationen Herbesthal mellem Belgien og Tyskland maatte jeg klarere Fragten for Transporten gennem Tyskland, der var meget høj. Gennem de besatte Dele af Frankrig og Belgien var Transporten, saa vidt jeg mindes, gratis. Jernbaneembedsmanden i Herbesthal begyndte ligeledes at gøre lidt Vanskeligheder, men der kendte jeg Metoden. Da jeg havde stukket ham en Drikkeskilling, var alle Vanskeligheder fejede bort, og alt gik glat. Han lovede mig yderligere at sende mig et Telegram til Hamborg med Meddelelse om, hvornaar og med hvilket Tog Liget gik derfra, for at jeg i Hamborg kunde regne ud, hvornaar Liget vilde ankomme dertil, saa vilde jeg rejse med samme Tog hjem. Jeg gav ham rigelig Penge til Telegrammet og rejste saa videre.

Paa Hjemvejen kredsede Tankerne stadig om min Søn, som mulig skulde af

Sted ud til Fronten en af de nærmeste Dage, nu, da den store Offensiv stod for Døren og selvfølgelig vilde kræve alt, hvad der var tilbage af Soldater i Garnisonerne. Hans Uddannelsestid var for længe siden forbi, vidste jeg. Jeg gruede ved Tanken, nu mere end før, nu da jeg havde set og hørt, hvilke frygtelige Forhold han skulde ud til. Det var mere, end jeg kunde holde til, syntes jeg, og i mit stille Sind ønskede jeg, at han vilde gaa samme Vej, som saa mange af hans Kammerater var gaaet, over Kongeaaen til Friheden.

Da jeg kom til Hamborg, og vi nu havde en lang Dag og Nat at tale sammen, slog jeg forsigtig paa en saadan Udvej.

Han slog mig med mine egne Vaaben. Jeg havde ofte i Hjemmet talt om, at det var vor Pligt nu at blive. Denne Pligt følte han nu, ikke over for Tyskland, men over for vort eget Folk. Han var ikke værre stillet end alle de andre, der maatte gaa denne Vej. Hvis jeg rømmede, mente han, saa vilde Du blive indkaldt, lad os altsaa ikke tale mere om det.

Du maa ikke tænke paa mig, bad jeg, man vil dog ikke sende mig til Fronten.

Men jeg følte, at han stod fast paa sit og turde ikke paavirke ham. Vi kunde kun haabe, at han maatte blive bevaret.

Han havde kun været 17½ Aar, da han indkaldtes, en ung Alder at maatte forlade sit Hjem i under slige Forhold. Imidlertid havde en Fabrikant i Groix Flottbeck aabnet sit Hjem for ham i den Tid, han laa der i Garnison, en Venlighed, som vi var ham og hans Familie yderst taknemlige for.

Fabrikanten, en ældre Herre, havde en Cementstensfabrik, som i Fredstid havde sysselsat ca. 40–50 Mand. Da Krigen udbrød, standsedes Virksomheden. Fabriksbygningen blev taget i Brug som Kaserne, og her blev netop den Afdeling, til hvilken min Søn hørte, indkvarteret. Foran Fabriksbygningen laa Fabrikantens Villa, hvor han boede med sin Familie. Et Par Værelser i Villaen var taget i Brug af Militæret, og her havde min Søn været sysselsat en Tid som Ordonnans.

Formodentligt har Fabrikantens Familie da lagt Mærke til den unge Soldat. De indbød ham til Kaffe, og Forholdet udviklede sig hurtigt saaledes, at han opholdt sig hos denne Familie i al sin Fritid.

Efterhaanden mærkede han, at det kneb for Fabrikanten at skaffe den nødvendige Føde, og at de tog imod en Smule Mad med stor Taknemmelighed. Min Søn bad om at faa lidt rigeligt tilmaalt i Køkkenet, hvor han forklarede Forholdene i Hjemmet, og det opnaaede han. Han bragte da hele Portionen hen til Fabrikantens Hjem, hvor den blev spædt op med Vand og tilsat med Kartofler, og saa kunde han og Fabrikanten og hans Frue samt en voksen Datter hver Dag spise sig mæt ved Hjælp af den Mad, som en menig Soldat saaledes kunde skaffe til Huse. Om Aftenen hentede han og Datteren lidt Mælk langt ude paa Landet hos en lille Gaardmand. En Smule Smør og andre Fedtstoffer kunde vi hjælpe dem med. Paa den Maade led de ingen Nød. Deres eneste Søn var med i Krigen. Men da han var Officer, trængte han ikke til Støtte hjemmefra.

Da jeg besøgte Fabrikantens i deres hyggelige Hjem og udtalte min Glæde og Taknemmelighed for al deres Venlighed imod vor Søn, udtalte Fruen: Det kommer nok an paa, hvem af os der har mest at takke for.

Forholdet i dette Hjem har sagtens været typisk for store Kredse af den bedre stillede Mellemstand.

Alt i Hjemmet tydede paa, at der, indtil Krigen brød ud, havde været Velstand til Huse. Børnene havde faaet en meget god Opdragelse. Nu maatte Familien være taknemmelig for at kunne gøre sig til Gode med Tilskud af en Soldats Madpose.

Mens jeg opholdt mig i Hamborg, dukkede Minderne op fra den Tid, da jeg var kommen til Altona sammen med mine Kollegaer som Krigsfange. Jeg fik Lyst til at aflægge et Besøg i Kriminalfængslet i Altona, hvor vi havde siddet den sidste Tid af vor temmelig omflakkende Tilværelse som Krigsfanger. Da vi i den sidste Tid havde faaet en Del særlige Friheder der i Fængslet, kom vi snart paa en ret god Fod med Fangevogteren, som til at begynde med havde vist sig fra en ubehagelig og brøsig Side. Og særlig havde han lastet sin Kærlighed paa mig. Jeg mindedes saaledes, at han en Aften bad mig om at komme ned paa sit Kontor, og her stak han et dejligt stort Tæppe til mig, som jeg skulde lægge i min Seng, at den ikke skulde være fuldt saa haard. Men jeg maatte endelig ikke omtale det til de andre!

Nu vilde jeg altsaa benytte et Par Timer, da min Søn var optaget af sin Tjeneste, til at aflægge ham et Besøg.

Jeg ringede paa Fængselsporten, og en Betjent kom ud og spurgte mig, hvad jeg ønskede. Jeg udrettede mit Ærinde, at jeg gerne vilde hilse paa Overfangevogteren. Han bad mig om at vente et Øjeblik og smækkede Porten i for Næsen af mig. Noget efter kom Overfangevogteren, tyk og bred, og meget reserveret.

Om han ikke kunde kende mig igen? Jo, nu kendte han mig. Vi skiftede et Par Repliker, men Porten blev lukket for mig. Jeg mærkede, at en Fængselsport ikke saa let aabner sig for Besøgende, som jeg havde troet. Sidste Gang, jeg gik ind ad den Port, gik det nok saa let.

Næste Dags Morgen var der endnu ikke kommet noget Telegram fra Manden i Herbesthal, jeg begyndte derfor at blive urolig. Jeg forespurgte paa Godsekspeditionen i Hamborg, men der svarede man mig, at Liget vilde gaa lige igennem, og de kunde ikke give nogen Oplysning om, hvilket Tog det vilde komme med. Der var ikke andet for, end at rejse hjem og haabe, at det nok vilde klare sig.

Ankommen til Vojens erfarede jeg imidlertid, at Liget stadig ikke var kommet.

Jeg begyndte at blive ængstelig for, at Manden i Brysſel alligevel havde ſpillet mig et Puds og enten havde ſtillet Vognen ind paa et blindt Spor og „glemt" den der, eller havde dirigeret den fejl. Fra Manden i Herbesthal hørte jeg intet.

Dagen efter ankom Liget imidlertid i god Behold, og dermed var ſaa alle Bekymringer fjernede.

Nu kunde Mikael ſtedes til Hvile i Familiegravſtedet paa Hammelev Kirkegaard, og vi, hans Venner, kunde faa Lov til at frede om hans Grav. Denne Tanke lod mig glemme Rejſens mange Beſværligheder. Men Reaktionen kom, og det tog lang Tid, inden jeg kom til Kræfter igen efter de udſtaaede Strabadſer. Værſt var det med Søvnen. Naar jeg kom til Ro, ſaa indfandt Minderne ſig, og den aabne Kiſte i Halluin ſtod igen for mig, ſaa ſnart jeg lukkede Øjnene. —

* * *

Senere har jeg modtaget et Brev fra Peter Henningſen, hvori han omtaler den farlige Egn, ſom jeg havde beſøgt. Han ſkriver her blandt andet:

Afſnittet af Kampfronten ved Halluin-Menin kaldtes „Wytſchete-Bogen". Det 9. Armekorps var gentagende i denne Stil-

ling, der var meget udsat for svære Angreb. De to nævnte Byer, som laa under Fjendens Artilleriild, var efterhaanden blevet slemt medtagne. Civile Folk var der kun faa af, alle paa egen Risiko, for største Delen beskæftiget af Hærledelsen. De mange smaa Byer i Nærheden var fyldte med Soldater og Krigsmateriel, den noget længere tilbage liggende By Cortrick (Flandern) var ofte udsat for Flyverangreb, og mange af Byens dejlige gamle Huse og offentlige Bygninger bar Mærker af de frygtede Flyverbomber. Dette var især Tilfældet i den Tid, den berømte Friherre v. Richthofen (den røde Kampflyver) var med sin store Flyvertrop i Lejren et Stykke fra Byen. Til Tider var her flere Hundrede Flyvere, og aldrig var der Ro, hverken Dag eller Nat, det ene Brag afløste det andet. Det var derfor med største Forundring, at jeg en Dag i Telefonen fik Meddelelse om, at du havde faaet Lov til at komme ind i dette Kampafsnit. Min Svoger, Dyrlæge Schmidt fra Aabenraa, der var Kommandør for et Hestelasaret, og tilfældig laa i Nærheden, Peter Frees og jeg ventede paa det aftalte Sted for at være sammen med dig. Vi glædede os til Sammenkomsten, men den blev jo desværre ikke til noget.